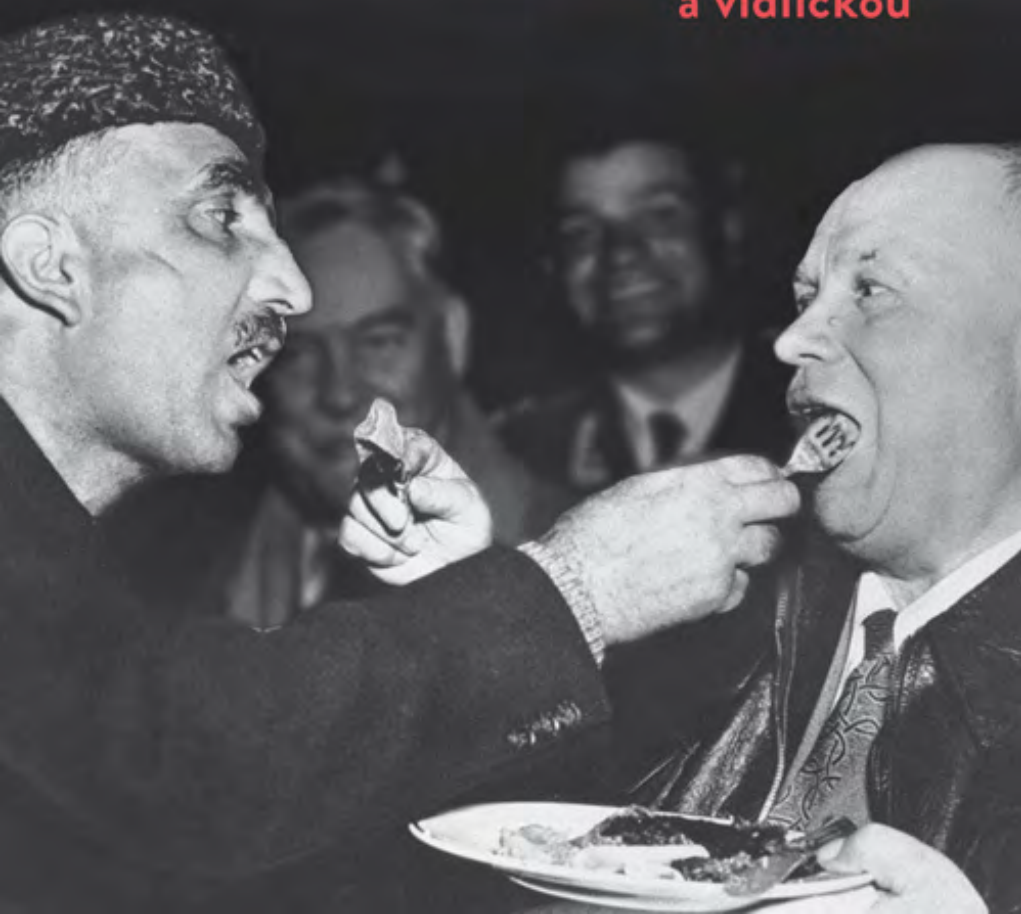

WITOLD SZABŁOWSKI

RUSKO POHLEDEM Z KUCHYNĚ

Jak budovat impérium
nožem, naběračkou
a vidličkou

WITOLD
SZABŁOWSKI
RUSKO
POHLEDEM
Z KUCHYNĚ

**Jak budovat impérium
nožem, naběračkou
a vidličkou**

DOKOŘÁN

WITOLD SZABŁOWSKI

RUSKO POHLEDEM Z KUCHYNĚ

Jak budovat impérium
nožem, naběračkou
a vidličkou

This book has been published with the support
of the © POLAND Translation Program

BOOK INSTITUTE

© POLAND

© by Witold Szabłowski 2021
Translation © Jaroslava Jiskrová, 2023

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována
a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z polského originálu *Rosja od kuchni. Jak zbudować imperium nożem, chochlą
i widelcem* přeložila Jaroslava Jiskrová.

Odpovědná redaktorka Alžběta Knappová.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2023 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.

ISBN 978-80-7675-164-4 (pdf)

ISBN 978-80-7675-165-1 (epub)

ISBN 978-80-7675-166-8 (mobi)

(pdf – 1253. publikace, 424. elektronická;

epub – 1254. publikace, 425. elektronická;

mobi – 1255. publikace, 426. elektronická)

Na památku Leokadie Szabłowské

Kulinární mapa Ruska a Sovětského svazu

1 Nový Athos, Abcházie

Tady stojí jedna z oblíbených Staliniových letních dač. V její kuchyni se zrodil nápad na tuto knihu.

5 Leningrad

Obléhání tohoto města stálo životy přibližně jednoho a půl milionu lidí. Mezi těmi, kteří v Leningradu našli svou smrt, byli také bratr a strýcové Vladimira Putina. My se o blokáde Leningradu dozvíme z příběhu paní Tamary, která tam byla v té době pekařkou.

9 Kucevo

Stalinova tajná dača na okraji Moskvy. Nacházelo se tu hospodářství s rybníky plnými ryb, aby mohl Stalin jíst pokrmy vylučně z důvěryhodných zdrojů.

13 Velyka Rostivka

Půlka této vsi zahynula během Stalinem řízeného hladomoru ve třicátých letech. Přezily dvě dcery kuchařek, poslední žijící svědkyně těch událostí.

2 Gori, Gruzie

Odtud pocházel Josif Stalin a jeho nevlastní bratr – pozdější ochutnávač jídla a osobní kuchař – Alexandr Egnatašvili. Ten vedl za druhé světové války nerovný zápas o život své milované ženy s Berijou.

6 Bajkonur

Odtud se vydal na cestu do vesmíru první člověk, Jurij Gagarin. Vařila pro něj Maria Kritinina. Boršč podle jejího osobního receptu (s. 195–6) si dnes můžete uvařit doma.

10 Gorki Leninskije

Tady strávil poslední léta života Vladimír Iljič Lenin. Pohankovou kaši tu pro něj vařila – navzdory doporučením lékařů – jeho přísně utajená kuchařka Šura Vorobjovová.

14 Viskuli

V tomto místě svrhli vůdcové Ruska, Běloruska a Ukrajiny Sovětský svaz. Polina Ivanovna, kuchařka předsedy Rady ministrů Běloruské SSR, pro ně k té příležitosti připravila guláš z divočáka.

3 Pionýrský tábor „Pohádkový les“, Černobyl

V tomto táboře vařilo několik kuchařek z jaderné elektrárny v Kuzněcovsku pro první likvidátory černobylské havárie. Většina z nich už nežije.

7 Bagrám

Tady, na základně sovětských letců v Afghánistánu, vařila máma Nina, ševcová a šéfká stranické buňky z továrny na boty v sovětské Kubince.

11 Ilinskoje

V zdejším sanatoriu pro členy komunistické strany vařil Spiridon Putin, dědeček ruského prezidenta Vladimíra Putina. Nachází se tu také jeho hrob.

15 Jalta

V Jaltě proběhla konference, na níž si Spojenci rozdělili Evropu (Polsko připadlo Stalinovi). Z kulinářského pohledu byla konference majstrštyk; uspořádal ji Alexandr Egnatašvili. Odtud také v roce 1944 deportovali statisíce krymských Tatarů.

4 Moskva

Tady v Kremlu mnoho let vařil a později šéfoval kremelským kuchyním mistr kuchař Viktor Beljajev.

8 Jekatěrinburg

Tady strávil poslední měsíce života car Mikuláš II. se svou rodinou a nejvěrnějšími sluhy. Byl mezi nimi i kuchař Ivan Charitonov, který byl popraven spolu s carem.

12 Hvězdné městečko u Moskvy

Zde vařila pro budoucí kosmonauty jejich oblíbená jídla Fejna Kazetská. Juriji Gagarinovi tu dala vypít nesvařené mléko těsně před svým osudovým letem, při němž první kosmonaut zahynul.

16 Mariupol

Tady Natalia Babeušová déle než dva měsíce, od března do května roku 2022, vařila pro civilní zaměstnance uvězněné v továrně Azovstal během války, kterou 24. února 2022 rozpoutalo Rusko proti Ukrajině.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Zatímco píšu tato slova, probíhá krutá válka, kterou rozpoutalo Rusko vůči Ukrajině. Právě proto je kniha, kterou držíte v rukou, bohužel mimořádně aktuální. Abych ji napsal, prošel jsem křížem krázem Rusko, Ukrajinu a další bývalé sovětské republiky. Povídal jsem si s kuchaři z Kremlu, například s Viktorem Beljajevem, který byl ředitelem všech kremelských kuchyní, ale poté, co se moci chopil Vladimir Putin, prodělal rozsáhlý infarkt a musel se té práce vzdát. Povídal jsem si také s účastníky z válečných konfliktů, s kuchařkami z Černobylu, ale i s lidmi, kteří pamatují hladomor vyvolaný Stalinem.

Dnes by napsání této knihy nebylo možné: nepustili by mě ani do Ruska, ani do Běloruska. A i kdyby mě pustili, tak jen proto, aby mě mohli uvěznit za to, co se na následujících řádcích dočtete – už během práce nad nimi jsem musel hodně věcí vysvětlovat policii, a vyslyšela mě dokonce ruská státní bezpečnost. Knihu se mi podařilo dokončit jen díky tomu, že v zemi Vladimira Putina nikoho nenapadlo, že se dá prostřednictvím kuchyně velice spolehlivě odhalit mechanismus moci.

Já jsem o tom přesvědčen. Stejně jako jsem přesvědčen o tom, že kuchaři obou bojujících stran musí dnes použít veškerý svůj um, aby naplnili žaludky těch, o něž se starají.

Takovou kuchařkou je například Natalia Babeušová, pětatřicetiletá žena z Mariupolu s příjemným, vřelým úsměvem. Před válkou pracovala jako údržbářka vysokonapěťových transformátorů

v závodě Azovstal. Když válka začala a Rusové se přiblížili k centru jejího města, přestěhovala se s mužem do Azovstalu: místa, kde oba pracovali a které, jak se na závod vyrábějící ocel patří, mělo stovky podzemních chodeb a krytů, kde bylo jednodušší se schovat. Babeušovi se dostali do jednoho z podzemních bunkrů, kde se skrývalo čtyřicet osob, z toho osm dětí. Nejmladšímu byly dva roky.

Z Natalie se tam rychle stala kuchařka. Pro všech čtyřicet lidí vařila na primitivním ohništi v napůl připáleném hrnci. Jiný neměla.

V Azovstalu dělala to, co kuchaři dělají běžně – jak v téhle knize, tak na celém světě. Pozvedávala morálku. Žertovala. Pobízela lidi, aby jí pomáhali. Dokonce – když někde našla listy papíru a pastelky – organizovala pro děti soutěže v kreslení. Pomáhala lidem projít peklem obklíčení. Když si nejmladší děti nedokázaly vzpomenout na její jméno, řekla jim, ať jí říkají Teta polívka. A takhle si ji zapamatovali: Teta polívka z továrny Azovstal.

Manželům Babeušovým se podařilo evakuovat jen pár dnů předtím, než se obránci Azovstalu – na doporučení ukrajinského prezidenta a velitele štábu – vzdali. Strávili pod zemí více než dva měsíce. Za tu dobu se stali svědky úmrtí mnoha svých kolegů z předválečné doby. Natalia se dodnes při rozhovorech s novináři rozpláče. A diví se, když se jí někdo zeptá na nějaký recept. Jaké recepty v podzemním bunkru v Azovstalu? Jeden, maximálně dva kousky dušeného masa z konzervy, lančmítu, přelité třiceti litry vody. Pouze to měli k jídlu v továrně obklíčené Rusy, a tak tam byli všichni neustále hladoví. Vodu na vaření brala Natalia z průmyslových nádrží. Každý den, každá sekunda mohly být jejich poslední.

Lidé, kterým se odtamtud podařilo dostat, měli později, pokud šlo o jídlo, různá přání. Někdo měl chuť na pizzu, jiný na sushi. Další snil třeba o šťavnatém bifteku.

To první, co snědla Natalia Babeušová, kuchařka z Azovstalu, byl krajíc chleba s máslem. Stejně jako hrdinky z kapitoly o hladomoru, pro které dodnes neexistuje větší pochoutka než obyčejný chléb.

Chutě lidí, kteří prošli peklem, se nemění, stejně jako se nemění politika Ruska; země, která svou moc buduje nožem, naběračkou, vidličkou a... hladem. Ve chvíli, kdy píšu tato slova, se Vladimir Putin pokouší tlačit na svět, aby mu dal ve válce s Ukrajinou volnou ruku, a hrozí, že jinak nedovolí ukrajinským lodím s obilím vyplout z přístavů. Kdyby se tak stalo, mnoha zemím Afriky a Blízkého východu by hrozil hlad. Rusko tak cíleně vydírá svět: buď nám půjdte na ruku, nebo budete hladovět – a pak nastanou v desítkách zemí politické krize a revolty. Moje kniha vysvětluje, proč právě v Rusku mohli přijít na tak ďábelský nápad.

Ale je tu světélko naděje. Naštěstí se z této knihy dozvíte i to, že Rusům po mnoha „bratrských pomocích“ – Vladimir Putin nikdy nepojmenuje válku s Ukrajinou válkou, stále mluví o „bratrské pomoci“ – padají z očí propagandistické klapky. Dobrým příkladem je máma Nina, kuchařka, o které si přečtete v kapitole věnující se válce v Afghánistánu. Až v armádě máma Nina pochopila, že jí politici lžou. Její příběh je úvahou o ztrátě iluzí o vládní moci. To, co pochopila ona, tehdy v zemi sovětů pochopily miliony občanů.

Jsem přesvědčen, že stejně tomu bude i tentokrát. Vladimir Putin udělal velkou chybu, když napadl Ukrajinu. Chybu, která ho může stát ztrátu moci, a možná i život. V Rusku diktátory odjakživa nesvrhává ulice, ale palácové převraty, kterých se účastní lidé z obsluhy – ochranka, kuchaři, řidiči.

Třeba už dnes v Kremlu pracuje kuchař, který mu do polévky přidává pár kapek jedu.

Doufám, že jednou budu mít příležitost zeptat se ho na recept na takovou polévku.

ÚVODEM

Do nosu mě udeřil zápach benzínu, ovocného vína a špatně strávené smažené ryby. Benzin pocházel z kutru, který vyplul na moře před necelou hodinou, a víno a ryba nepochybně z obsahu žaludku, který zvrátil pod mým oknem opilý hlídač. Ležel jsem na lůžku, za dveřmi šumělo Černé moře a já sledoval, ještě lehce nepřítomný, jak policie Republiky Abcházie – té samozvané, uznané pouze Ruskem, sirotkem po Sovětském svazu – prohledává můj pokoj. Ve dveřích stál rozčilený správce rekreačního střediska, v němž jsem přenocoval, a stále dokola mumlal věty, jež neadresoval přímo ani mně, ani policistům:

„Nemáte tady co prohledávat. Nevím, kde jste se tu vzal.“

Mluvil pravdu. Nevěděl.

Podruhé nebo už potřetí jsem tedy vysvětloval, že jsem přijel pozdě v noci, že mě sem pustil opilý hlídač – ten, který pak zpíval obscenní ruské písničky a později zvracel pod mým oknem – a řekl mi, abych se tady vyspal, že se ráno domluvíme.

Policie u mě nenašla nic podezřelého a správci začalo docházet, že udělal chybu a přivolal orgány na nevinného člověka. Strážníci se našťestí také omluvili. Zažertovali, vzali si ode mě pár ruských rublů na čaj a odešli.

Zůstal jsem sám se správcem. A jemu to bylo čím dál hloupější. Uvařil v malé konvičce kávu, nejdřív mně, pak sobě, chvíli jsme ji mlčky pili a on přemýšlel, jestli si mě má zkusit udobřit, nebo to nechat být. Rozhodl se to vyzkoušet a nabídl mi ke kávě

sklenku čači, velice silné pálenky z hroznového vína (odmítl jsem, bylo sedm ráno). A tehdy se mě zeptal, jestli vůbec vím, kde jsme.

„V Novém Athosu, v Abcházii,“ odpověděl jsem se zívnutím.

Správce rychle přikývl a řekl, že to je sice pravda, ale ne celá, a abych šel za ním. A tak jsme dopili kávu a vyšli ven; nejdřív odemkl řetěz na nějaké bráně a pak mě vedl tajemným tunelem pod ulicí a ještě několik desítek metrů dál. Náhle jsme se nečekaně ocitli v rajské zahradě. Nepřeháním. Kolem rostly borovice promíchané s palmami; po chodníku teklo mléko z kokosů, které padaly a rozbíjely se o asfalt. Olizovali je z něj dva pěkní vraníci; další dva hnědáci se pásli opodál. Kráčeli jsme po tom chodníku, zatímco se mezi hloučky okolních keřů proháněli barevní ptáci. To vše jsme minuli a začali jsme stoupat do kopce.

Cestou jsme narazili na cedulku „Majetek prezidenta Abcházie – vstup zakázán“. Stáli u ní dva agenti, kteří areál hlídali, ale správce jim jen pokynul rukou a oni nás pustili dál. Zpod nohou nám prchaly zelenohnědé ještěrky a nad hlavami křičeli ptáci. Konečně asfalt skončil a my se ocitli před zeleným domem na úpatí hory. Výhled byl úchvatný: palmy, les a v dálce dole třpytící se tyrkysově modré moře.

„Tohle je přísně tajné místo. Někdejší Stalinova letní dača,“ řekl správce. „Jezdil sem ke konci života každý rok na dovolenou. Domek, ve kterém jsi spal, byl postavený později, ale patří k ní taky.“

A tehdy mi to všechno došlo. To místo bylo desítky let dostupné jen pro vyvolené. Stalin umřel, Sovětský svaz se rozpadl, ale nikdo nezrušil rozkaz držet to místo co nejdále od cizích očí. Určitě ty domky nelegálně pronajímali turistům – kdo ví, možná pronajímali dokonce i Stalinovu vilu? –, v zemích, jež neexistují, je

možné všechno. Ale něco jiného jsou turisté z Ruska, kterých je tu plno, a něco jiného někdo z Polska. Proto můj správce zpanikařil a zavolal policii.

Hned jsem začal přemýšlet, jak se dostat dovnitř, abych si daču prohlédl. A správce jako by četl mé myšlenky:

„Klíč nemám,“ rozhodil ruce. „Ale má ho můj kolega. Jestli chceš, poprosím ho, aby nás tam večer pustil.“

Tak jsem strávil den návštěvou památek Nového Athosu a večer jsem se vrátil. Správce už čekal a spolu s ním několik dalších mužů. Jeden se jmenoval Aslan, to on měl klíče. Byl vysoký, prošedivělý, kdysi, ještě za Sovětského svazu, nahrával rozhovory s lidmi, kteří ve Stalinově letním sídle pracovali. Pustil nás dovnitř a krok za krokem nám vyprávěl, jak dača vznikala, kdy přesně do ní Stalin jezdil a také v kterém pokoji a na jaké posteli spal.

Ostatní muži zatím rozdělali oheň a začali péct skopové šašliky. Na talíře naložili syrové cibule a k nim adžiku, omáčku k masu z papriky, česneku, bylinek a vlašských ořechů. Nalili také čaču – teď už na ni přišel ten správný čas. Všichni tady v areálu dači pracovali: jeden byl zahradník, druhý hlídač, třetí se staral o koně. Byli ve věku, že si museli pamatovat krvavou válku, která v roce 1992, brzy po rozpadu SSSR, vypukla mezi Abcházii a Gruzii, když se ta první – za pomoci Ruska – odtrhovala od té druhé. Připili jsme si na naše setkání a já jsem chvíli přemýšlel, jak se jich zeptat, co si myslí o válce a o tom, co přinesla jejich kvazizemi. Správce naštěstí znovu četl v mých myšlenkách:

„Rusko, Gruzie, ty samý kurvy,“ řekl a zakousl čaču melounem. „Jak jedni, tak druzí chtějí jen naše pláže a naše peníze. My proléváme krev, ale pak je jen hůř.“

Ostatní souhlasně pokývali hlavou.

Abcházie se po válce oddělila od Gruzie, ale země – kdysi bohatá, nazývaná sovětským Azurovým pobřežím – úplně zmrtvěla. Žijí tu pouze z mandarinek a z ruských turistů. Protože je nikdo kromě Ruska neuznal jako stát, téměř nikdo sem nejezdí; typickou scenérií jsou hory a bohatě zdobené stavby zarostlé křovinami.

„Dobře bylo jen za Stalina,“ pokračoval správce, když nám jeho společníci nalévali další skleničku čači. „On téhle zemi rozuměl. Jedl náš chleba, jedl naše ryby, jedl naši sůl.“

Ostatní znovu příkyvovali.

„Stalin byl jako my. Jedl to samé, co jedli obyčejní lidi,“ řekl ten od koní. „Za dačou stojí jeho kuchyně. Můj děda tam pracoval jako sluha, vyprávěl mi o tom.“

Znovu jsme se napili, čača mi zašuměla v hlavě. Na otevřeném ohni se dopékaly šašliky a já se šel vyčurat. Vybral jsem si místo hned za Stalinovou kuchyní, a když jsem se vracel, nahlédl jsem oknem dovnitř. Všechno tam bylo, stejně jako v celé dače, původní – hořáky, podlaha i stůl, dokonce hrnky a židle. Přemýšlel jsem, kým byl kuchař, který tu pracoval. Co Stalinovi vařil? Neměl chuť z toho místa utéct, anebo se naopak vyhříval na výsluní „Slunce národů“?

A právě tehdy, v lehkém rauši, mě poprvé napadlo, že bych se rád dozvěděl, jestli Stalin opravdu jedl „jako obyčejní lidé“. A pokud ano, tak proč? A pokud ne, proč si lidé myslí, že tak jedl? Bylo důležité, aby si to mysleli? Naplánoval to tak někdo?

Právě takhle se toho vlahého večera před asi deseti lety zrodil nápad na tuto knihu.

Dozrával ve mně několik let, a když jsem se mu začal konečně naplno věnovat, projel jsem křížem krážem několik někdejších sovětských republik. Hovořil jsem s kuchaři prvních tajemníků, kosmo-

nautů i frontových vojáků. Mluvil jsem s kuchařkami z Černobyli i z války v Afghánistánu. Brzy jsem zjistil, že Stalin vůbec nejedl to co běžní Abcházové, ani to co běžní občané SSSR. A při té příležitosti jsem odhalil taky pár jiných kuchařských tajemství – jeho i jeho následovníků.

Z mé knihy se dozvíte, jak, kdy a taky proč Stalinův kuchař učil Gorbačovova kuchaře zpívat kynutému těstu. Nebo jak se Nina, kuchařka z války v Afghánistánu, snažila při vaření myslet na něco příjemného, protože chtěla, aby její dobrá nálada přešla na vojáky. Nebo jak několik týdnů po havárii vyhlásili v Černobyli soutěž o nejlepší kantýnu a kdo ji vyhrál.

Dočtete se o Stalinově ochutnávači jídla, který s ním vedl nerovný zápas o život své ženy. Dozvíte se recept na první polévku, jež letěla do kosmu. A na hrdličky s těstovinami, které večeríval poslední car, Mikuláš II. Dozvíte se, proč Brežněv nenáviděl kaviár.

Dočtete se také o kuchyni lidí, kteří nemají co jíst: o Ukrajincích, jimž se Stalin pokoušel zlomit vaz hladem. A o blokádě Leningradu.

A hlavně pochopíte, jak může jídlo sloužit propagandě. V zemi, jako byl Sovětský svaz, jí sloužil každý smažený řízek podávaný v každé jídelně a restauraci od Kaliningradu po polární kraje, od Kišiněva po Vladivostok. Dozvíte se, že to, co jedl první tajemník komunistické strany, stejně jako to, co jedl běžný občan, bylo politikum. A protože je Rusko důstojným nástupcem SSSR, stále krmí lidi propagandou, jako to dělalo dřív.

Není náhoda, že tam vládne Vladimir Putin, vnuk kuchaře Spiridona Putina. O nich obou se v této knize také dočtete.

Stalinovu daču v Novém Athosu je dnes prý možné navštívit i legálně, jen je třeba koupit si za několik rublů vstupenku. Ale jak

Pohled ze Stalinovy dači

mi hlásili moji známí, kteří se tam dostali pár let po mně, vstup do Stalinovy kuchyně je nadále zakázán – a dveře zabeďněné.

Tato kniha, svědectví kuchařů rozdělené na osmnáct talířů, se je snaží trochu pootevřít.

Má pečlivě vyžehlený kostýmek a vlasy obarvené na blond. Pozvala mě do bytu, protože ji bolí nohy, a tak raději nevychází, ale první dvě hodiny si ode mě drží odstup: sedíme v obýváku, popijíme čaj ze samovaru a k tomu přikusujeme tvrdé sušenky.

Alexandra Igorjevna Zalivská pracovala celý život na univerzitě, a aby se s člověkem sblížila, musí si na něho nejdřív udělat názor. A to chce čas. Dvě hodiny mi vypráví o pradědovi Fjodoru Zalivském, který pracoval v kuchyni posledního ruského cara Mikuláše II., o pradědovi, na kterého si nepamatuje, ale po němž zůstal rodině památeční pohár s vyobrazením cara a jeho ženy. A jako by četla nahlas knihu, pokaždé pečlivě vysloví „Jeho Výsost Mikuláš II.“, nikdy neřekne pouze „car“, a když mluví o všech, Mikuláši, jeho ženě a pěti dětech, říká „svatá carská rodina“. A hledí na mě, jak budu reagovat. Protože Polák je pro Rusa vždycky trochu hádanka: jsme zdánlivě podobní, a přesto stejné věci nazýváme a chápeme úplně jinak. Ví, že s ní chci mluvit o známém jejího děda, posledním carově kuchaři Ivanu Charitonovovi. A ví taky, že s rozhovorem nesouhlasili Charitonovovi potomci. Paní Zalivská si to všechno musí srovnat v hlavě.

Až konečně něco přeskočí, nějaký algoritmus v hlavě Alexandry Igorjevny rozhodne, že ačkoliv jsem Polák, tak ne zrovna nejhorší, a že mi může důvěřovat. A začne se dít něco, co v Rusku zažiji

Mikuláš II. Romanov

Ivan Michajlovič Charitonov

ještě mnohokrát. Paní Alexandra vytáhne z baru dvě štamprata a láhev vodky Moskovskaya a prohlásí, že povídání v obýváku už bylo dost, že se přesuneme do kuchyně. Netuším jak, ale v kuchyni během necelé čtvrt hodinky zaplní stůl pohoštěním, *zakuskami* neboli chuťovkami: od nakládaných hříbků přes paštiku *macédoine* – pokud někdo neví, co to je, ať čte trpělivě dál – a nakládané okurčičky a zelí, povinné na každém ruském stole, až po salát Olivier, kterému v Polsku říkáme kachní žrádlo nebo prostě zeleninový salát. A ještě několika dalšími talíři a talířky, jež měla jistě připravené už dlouho před mým příchodem, jenže nejdřív si na mě musela udělat názor, aby mě mohla pozvat z obýváku do měkkého podbríšku každého ruského domu, kde se přijímají hosté blízcí srdci a kde je člověk nejvíc sám sebou.